

УДК 378:37.011.3 – 051:78:316.444.5
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-1-54>

Людмила КАБУР,

orcid.org/0000-0001-9265-9520

викладач кафедри музично-інструментальної підготовки

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

(Одеса, Україна) *kaburgit@gmail.com*

ОСОБИСТІСНИЙ КОМПОНЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто проблему формування професійної мобільності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки. Зазначено, що останнім часом спостерігається активна зацікавленість сучасних науковців в дослідженні характеристик мобільності, мобільного професіонала, мобільної особистості. Однак водночас, не дивлячись на вагомий доробок сучасних наукових розвідок, можна констатувати відсутність методологічно-коректної схеми співвідношення понять «мобільність», «мобільна особистість», «професійна мобільність». У психолого-педагогічних роботах ці поняття невід'ємно пов'язані між собою, мають тісну кореляцію, в основі яких лежать індивідуальні якості особистості.

У контексті дослідження структури професійної мобільності виділено декілька напрямів. Перший напрям розглядає структуру професійної мобільності як сукупність компонентів, інтегруючих спектр особистісних якостей, розвиток яких забезпечить формування професійної мобільності. Другий напрям конкретизує індивідуальні якості особистості та виділяє їх у структурі професійної мобільності, серед яких: гнучкість, активність, адаптивність, креативність.

Визначено місце і значення особистісного компоненту в структурі професійної мобільності майбутніх учителів музичного мистецтва з урахуванням трансформаційних тенденцій в системі освіти, зокрема в системі мистецької освіти, а саме: впровадження інноваційних технологій навчання (дистанційних, проектних); використання цілої низки програмних продуктів та сучасних технічних засобів; зміни в організації науково-дослідницької та методико-технологічної діяльності педагога; розширення його функцій та ролей. На основі аналізу сучасних досліджень із зазначеної проблеми та особливостей змісту діяльності учителя музичного мистецтва розкриті особистісні якості та властивості педагога, розвиток яких забезпечить успішність формування професійної мобільності. Визначено, що до особистісних якостей професійної мобільності майбутнього учителя музичного мистецтва належать: активність, самостійність, адаптивність, саморегуляція, володіння рефлексією, креативність.

Ключові слова: професійна мобільність, професійна мобільність майбутнього учителя музичного мистецтва, особистісний компонент, особистісні якості.

Lyudmila KABUR,

orcid.org/0000-0001-9265-9520

Lecturer at the Department Musically Instrumental Preparation

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

(Odesa, Ukraine) *kaburgit@gmail.com*

PERSONAL COMPONENT AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL MOBILITY OF THE FUTURE TEACHER OF MUSICAL ART

The article discusses the problem of formation of professional mobility of future music art teachers in the process of professional training. It is noted that recently there has been an active interest of modern scientists in the study of mobility characteristics, mobile professional, mobile personality. However, at the same time, despite the significant achievements of modern scientific researches, it is possible to state the absence of a methodologically correct scheme of the ratio of concepts "mobility", "mobile personality", "professional mobility". In psychological and pedagogical works, these concepts are inseparable from each other, have a close correlation, which are based on individual qualities of the individual. In the context of researching the structure of professional mobility, several directions are highlighted. The first direction considers the structure of professional mobility as a set of components of the integrating spectrum of personal qualities, the development of which will ensure the formation of professional mobility. The second direction specifies individual qualities of the individual and distinguishes them in the structure of professional mobility, including: flexibility, activity, adaptability, creativity. The place and significance of the personal component in the structure of professional

mobility of future music art teachers is determined taking into account transformational trends in the education system, in particular, in the art education system, namely: the introduction of innovative learning technologies (distance learning, project); use of a number of software products and modern technical means; changes in the organization of research and methodology and technological activities of the teacher; expanding its functions and roles. Based on the analysis of modern research on this problem and the peculiarities of the content of the teacher's activity of musical art, the personal qualities and properties of the teacher are revealed, the development of which will ensure the success of the formation of professional mobility. It is determined that the personal qualities of professional mobility of the future teacher of musical art include: activity, independence, adaptability, self-regulation, possession of reflection, creativity.

Key words: professional mobility, professional mobility of the future teacher of musical art, personal component, personal qualities.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення ставлять перед людиною непрості завдання у вирішенні питань в соціально-економічній, професійній сфері її життєдіяльності. Умови, в яких опиняється сучасна людина, мають тенденцію до постійних змін, характеризуються нестабільністю, невизначеністю, непередбаченістю подальшого розвитку подій. Тому вміння швидко реагувати на зміни, успішно адаптуватися до нових умов, ефективно діяти, бути позитивно налаштованим та відкритим до нового, тобто бути мобільним, стає найголовнішою рисою людини сучасності. Викликана часом, мобільність особистості, як її здатність усвідомлено та активно реагувати на життя і ситуації в професії, стає ключовим механізмом для сприйняття та швидкої адаптації до нових умов.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури показав, що поняття «професійна мобільність» є предметом дослідження багатьох учених і активно розробляється в сучасній науці. Соціологічні дослідження в напрямі розгляду даної проблематики зосереджені на характеристиках прояву професійної мобільності і здатності людини змінювати вид діяльності, професію, місце роботи, прагнення отримувати нові знання та уміння перенавчатися (С. Ліпсет, Б. Барбер, Р. Бендікс, П. Бурдье, П. Блау, Д. Голдторп, Р. Громова, К. Девіс, О. Дункан, Е. Дюркгейм, Л. Кансузян, П. Сорокін та ін.). Об'єктом психолого-педагогічних досліджень в цьому питанні стає особистісна складова частина та психологічна готовність або схильність людини до змін у професійній діяльності (Л. Амірова, Ю. Біктуганов, Н. Брижак, А. Ващенко, Л. Горюнова, Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, З. Курлянд, С. Кугель, О. Неделько, Л. Пілецька, Л. Сушенцева та ін.).

У контексті вирішення завдань музично-педагогічної освіти проблема формування мобільності фахівця знаходить своє відображення в працях Л. Арчажникової, О. Головіної, Т. Луданової, А. Малинковської, О. Яненко та ін.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу наукових психолого-педагогічних джерел визна-

чити структурні елементи особистісного компоненту професійної мобільності учителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. З огляду на нові вимоги сучасної освіти, на завдання які ставляться перед учителем музичного мистецтва, стає очевидною гостра необхідність у таких педагогічних кадрах, які б могли ефективно діяти в новому соціокультурному середовищі, розв'язувати свої професійні задачі, виходячи за рамки загальноприйнятних рішень на основі розуміння соціальних потреб, тобто бути професійно мобільними. На перший план виступає не формальне відношення до професії, а особистісно професійна позиція, спрямована на постійне самовдосконалення, готовність до творчої самореалізації в професійно-педагогічній діяльності.

Багаточисленні автори, визначаючи сутність поняття «професійна мобільність», перш за все вказують на поліструктурність та багатокомпонентність даного феномену (Л. Амірова, Ю. Біктуганов, С. Нужнова, Л. Сушенцева). Незважаючи на велику кількість досліджень, універсального визначення структури професійної мобільності фахівця не існує, але, аналізуючи різні точки зору авторів на структуру професійної мобільності, можна виокремити дві групи досліджень. Перша група розглядає структуру професійної мобільності як сукупність компонентів інтегруючих спектр особистісних якостей, розвиток яких забезпечить формування професійної мобільності. Друга група досліджень виділяє у структурі професійної мобільності комплекс конкретних якостей і здібностей особистості, таких як: гнучкість розуму, емоційна стабільність, ініціативність, відкритість новому, комунікабельність (Безпалько, 2014: 75); активність, адаптивність, креативність. (Курлянд, 2005: 41).

Одним із важливих чинників забезпечення професійної мобільності Є. Іванченко вважає наявність у людини певних особистісних якостей і здібностей і виділяє такі:

– вміння ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах;

– порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, згідно з аналізом економічної та соціальної ситуації в державі;

– володіння високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх вдосконалення та самостійного здобування;

– готовність до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі економіки та фінансів, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юнктурі ринку праці (Іванченко, 2005: 72).

На думку Б. Ігошева, до числа основних особистісних якостей і здібностей які сприяють розвитку професійної мобільності, належать:

– соціальна активність, що виражається в готовності брати участь у різних громадських заходах, проектах різної змістовної спрямованості;

– висока адаптивність до різних суспільних ситуацій, функціонально різних видів діяльності;

– креативність, творче перетворення будь-якої ситуації. (Ігошев, 2008: 18).

Слід констатувати, що, не дивлячись на неоднозначне тлумачення розуміння структури професійної мобільності, спостерігаються стабільні структурні одиниці, які в різних інтерпретаціях виокремлюються в більшості досліджень: активність, адаптивність, готовність до змін, креативність.

Індивідуальними характеристиками особистісних показників професійної мобільності учителя музичного мистецтва також виступають активність та самостійність. В енциклопедії сучасної України активність особистості визначається як активне ставлення людини до світу, спроможність здійснювати суспільно важливі перетворення матеріального і духовного середовища на основі освоєння суспільно-історичного досвіду людства. Сутність поняття «самостійність» розглядається як певна властивість особистості, що характеризується сукупністю знань, умінь та навичок, якими вона володіє, а також ставленням до процесу діяльності, її результатів та умов здійснення. Самостійність людини тісно корелює з її активністю, що виявляється в діяльному, ініціативному відношенні до навколишнього світу та самої себе, здатності ставити перед собою нові завдання та знаходити шляхи їх вирішення. У музичному навчанні поняття самостійності є неоднорідним за своєю структурою та внутрішньою сутністю. Воно виявляє себе на різних рівнях, синтезуючи вміння музиканта без сторонньої допомоги зорієнтуватися в незнайомому музичному матеріалі, правильно розшифрувати авторський текст, скласти переконливу інтерпретацію, готовність відшукати ефективні шляхи у роботі, знайти необ-

хідні засоби втілення художнього задуму, здатність критично оцінити результати власної музично-виконавської діяльності. (Ростовська, 2015: 69).

У контексті дослідження професійної мобільності учителя музичного мистецтва самостійність є якістю індивіда, що характеризує її з точки зору активної самореалізації та є механізмом творчого прояву себе в соціумі. На думку О. Рудницької, самостійність – це властивість особистості, що знаходить своє вираження у здатності визначати мету власної діяльності, планувати та реалізовувати її на основі набутих знань, умінь і навичок без сторонньої допомоги. (Рудницька, 2005: 132). Це твердження вказує на тісний взаємозв'язок між процесом набуття особистістю музичного досвіду (усвідомлення інформації та її переосмислення) й здатністю практичної творчої реалізації самостійно набутих умінь і навичок.

Поняття «адаптивність» розглядається науковцями (К. Абульханова-Славська, В. Натаров, В. Сластьонін) як сформована здатність особистості до адаптації. За визначенням В. Александрова, адаптованість – це ступінь співвіднесення індивідуально-психологічних (адаптивних) можливостей людини (суб'єкта адаптації) нормативним вимогам діяльності у певних умовах. Р. Пріма, розглядаючи питання адаптивності майбутнього педагога, зазначає, що дане поняття є своєрідним педагогічним ресурсом, що, по-перше, впливає на подальше формування його особистості, по-друге, забезпечує можливість ефективно реалізувати свою професійну діяльність. (Пріма, 2010: 42).

Однією з необхідних якостей професійно мобільної особистості учителя, спрямованої на розвиток особистості учня, є рефлексивні здібності. Специфіка професійної діяльності учителя музичного мистецтва полягає в тому, що вона вимагає поєднання особистісних і професійних якостей педагога і музиканта. У зв'язку із цим учені розглядають педагогічну рефлексію учителя музики в контексті якостей, що дозволяють реалізувати педагогічні цілі і завдання, пов'язані з розвитком особистості учнів, використовуючи при цьому духовний досвід, представлений музичним мистецтвом. (О. Руднева, Т. Юрова). Учитель музики, що володіє педагогічною рефлексією, здатний глибше зрозуміти природу музичного мистецтва, створеного людиною і зверненого до людини, наповненого духовним змістом, який він, завдяки рефлексії, зуміє розкрити і для себе, і для своїх учнів.

Важливою необхідною якістю професійно мобільної особистості є креативність. Поняття «креативність» тісно пов'язано з поняттям «творчість». У музичній педагогіці проблемам твор-

чості, креативності надається величезне значення, адже розуміння музики та мистецтва взагалі як продукту об'єктивної творчості, викладання мистецьких дисциплін неможливе без розуміння творчих процесів. У педагогічній науці креативність учителя характеризується як складова частина педагогічної майстерності, умова особистісного та професійного самозростання вчителя, рушійна сила впровадження нових педагогічних технологій, поширення творчого досвіду, важлива професійна риса та якість особистості фахівця, єдність продуктивних і репродуктивних компонентів, нормативних та евристичних елементів педагогічної діяльності. Педагогічна креативність учителя музики детермінує його творчу активність і забезпечує цілісність, продуктивність та оригінальність реалізації змісту художньо-образного та педагогічного компонентів музично-педагогічної діяльності (Л. Арчажникова, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Ражников, О. Щолокова).

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що саме мистецька діяльність найефективніше впливає на розвиток креативних якостей особистості, оскільки є творчим процесом, що вимагає від учня народження власних особистісно-значущих думок, творчого самовираження. Креативність є характерною ознакою творчої особистості, спроможною реалізувати свій творчий потенціал за власною ініціативою і вибором відповідних засобів. Її можна розглядати і як передумову професійної мобільності, що впливає із прагнення індивідуума до самовираження та самоствердження.

У контексті даної проблематики важливе місце в напрямі підвищення ефективності діяльності викладача та формування його професійної мобільності має самосвідомість (В. Якунін). Самосвідомість є механізмом, що виконує активну функцію саморегуляції. Лише усвідомлюючи себе викладачем, людина відкриває для себе можливість активного професійного саморозвитку, цілеспрямованого формування у себе професійно значущих якостей особистості й педагогічної майстерності. Дослідження ролі самооцінки дають відповідь на питання про те, чому окремі викладачі з однаковим рівнем інтелекту й педагогічних здібностей мають різну успішність педагогічної діяльності. Установлено, що рівень педагогічної діяльності однозначно співвідноситься зі ступенем адекватності самооцінки.

У структуру особистісної складової частини професійної мобільності учителя музичного мистецтва входить саморегуляція. Людина, реагуючи на той або інший подразник, не завжди діє інстинктивно і може стримувати свої емоції і

керувати поведінкою. Тому залежно від того, на що спрямовується саморегуляція, її розглядають як «саморегуляцію діяльності», «саморегуляцію особистості», «самоконтроль», «самореабілітацію», «вольову регуляцію», «індивідуальний стиль цілеспрямованої саморегуляції». Особливості змісту даних понять висвітлювали Г. Костюк, Л. Бурлачук, В. Казміренко, О. Киричук, С. Максименко, В. Татенко, Т. Титаренко, М. Боришевський. Проблеми саморегуляції поведінки знайшли своє відображення в роботах М. Боришевського, В. Казміренко. Дослідники, які вивчали процес саморегуляції: А. Кисельов, Л. Дика, Е. Натанзон та ін. Роботи зазначених дослідників вказують на те, що вияв потреби в саморегуляції залежить від того, наскільки розвинута особистість і які психічні стани викликають потребу в психологічному захисті від тих факторів, що діють на неї в даний час.

Саморегуляція як процес організації особистістю своєї поведінки характеризується специфічною активністю, спрямованою на співвіднесення поведінки особистості з вимогами ситуацій, очікуваннями інших людей. Залежно від професійного досвіду педагог володіє певною здатністю прогнозувати послідовність, наступність подій. У свою чергу, такий прогноз перетворює його внутрішній стан: почуття невпевненості перед непередбаченим ходом подій замінюється станом готовності до будь-яких несподіванок. Саме системний характер саморегуляції дозволяє зрозуміти джерело мобілізації педагогом своїх сил та резервів.

Висновки. Таким чином, у контексті завдань сучасної мистецької освіти, розглянута проблема професійного розвитку учителів музичного мистецтва. Одним із пріоритетних напрямків підготовки майбутніх фахівців в галузі музичного мистецтва є формування професійної мобільності як необхідної професійно-особистісної якості, яка відображає високий рівень успішного здійснення професійно-педагогічної діяльності. Професійна мобільність учителя музичного мистецтва пов'язана з особистістю вчителя та характеризується такими внутрішніми особистісними якостями, як: активність; самостійність; адаптивність (готовність ефективно пристосовуватися до умов професійної діяльності, що змінюються); володіння рефлексією; креативність; саморегуляція. Особистісні якості професійно мобільного учителя музичного мистецтва є фундаментом, який дозволяє оволодівати узагальненою системою знань та умінь, розвивати творчі здібності, бути позитивно налаштованим до змін, перебувати в постійному динамічному розвитку, що є запорукою успішної адаптації та самореалізації в обраній професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амирова Л. А. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.08. Уфа, 2009. 470 с.
2. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2012. Випуск 14., Ч. 2. С. 73–80.
3. Биктуганов Ю. И. Профессиональная мобильность педагога : учебное пособие. Екатеринбург : Уральский государственный педагогический университет, 2016. 120 с.
4. Иванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2005. 181 с.
5. Игошев Б. М. Системно-интегративная организация подготовки профессионально мобильных педагогов : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2008. 39 с.
6. Курлянд З. Н. Професійна мобільність – передумова професійного становлення майбутнього вчителя. *Наука і освіта: науково-практичний журнал*. 2005. № 7-8. С. 40–42.
7. Пріма Р. М. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2010. 42 с.
8. Ростовська І. О. Виховання самостійності учнів як проблема фортепіанної педагогіки. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя: психолого-педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 69.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібник. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2005. 360 с.
10. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 439 с.
11. Активність особистості. *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=43539.*

REFERENCES

1. Amyrova L. A. Razvitye professyonalnoi moybnlosti pedahoha v systeme dopolnytelnoho obrazovanyia : avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk. [Development of professional mobility of a teacher in the system of additional education] Ufa, 2009. 470 p. [in Russian].
2. Bezpalko O. V. Komponenty profesiinoi mobilnosti maibutnix sotsialnykh pedahohiv [Components of professional mobility and social pedagogues]. *Naukovyi chasopys NPU imeni MP Drahomanova. Seriiia 11. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*. 2012. Vypusk 14., Ch. 2. PP. 73 – 80. [in Ukrainian].
3. Bykтуhanov Yu. Y. Professyonalnaia moybnlost pedahoha : uchebnoe posobyie [Professional mobility of a teacher: a textbook]. Ekaterynburh : Ural'skij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet, 2016. 120 p. [in Russian].
4. Ivanchenko Ye. A. Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnix ekonomistiv u protsesi navchannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh : dys. ... kand. ped. nauk. [Formation of professional mobility of future economists in the process of studying in higher educational institutions] Odessa, 2005. 181 p. [in Ukrainian].
5. Yhoshev B. M. Sistemno-integrativnaya organizaciya podgotovki professional'no mobil'nyh pedagogov : avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk. [System-integrative organization of training professionally mobile teachers] Moskva, 2008. 39 s. [in Russian].
6. Kurliland Z. N. Profesiina mobilnist – peredumova profesiinoho stanovlennia maibutnoho vchytelia [Professional mobility is a prerequisite for the professional development of a future teacher]. *Nauka i osvita: naukovo-praktychnyi zhurnal*. 2005. № 7-8. PP. 40 – 42. [in Ukrainian].
7. Prima R. M. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnoho fakhivtsia pochatkovoї osvity : avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk. [Theoretical and methodological principles of formation of professional mobility of the future specialist of primary education] Odessa, 2010. 42 p. [in Ukrainian].
8. Rostovska I. O. Vykhovannia samostiinosti uchniv yak problema fortepiannoї pedahohiky [Education of students' independence as a problem of piano pedagogy]. *Naukovi zapysky NDU imeni M. Hoholia : psykholoho-pedahohichni nauky*. 2015. № 2. P. 69. [in Ukrainian].
9. Rudnytska O. P. Pedahohika: zahalna ta mystetska: navch. : posibnyk [Pedagogy: general and artistic: textbook. manual]. Ternopil : Navchalna knyha-Bohdan, 2005. 360 p. [in Ukrainian].
10. Sushentseva L. L. Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnix kvalifikovanykh robitnykiv u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh: teoriia i praktyka : monohrafiia [Formation of professional mobility of future skilled workers in vocational schools: theory and practice: monograph]. Kryvyi Rih : Vydavnychiy dim, 2011. 439 p. [in Ukrainian].
11. Aktyvnist osobystosti [Personality activity]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia /hol. redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyyi, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2006. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=43539 [in Ukrainian].*